

- *La electrificación de Mallorca. 1. Hasta 1927*. Palma: Gas y Electricidad S.A., 1986.
- *La electrificación de Mallorca. 2. Desde 1927*. Palma: Gas y Electricidad S.A., 1987.
- *Manacor. Cultura i territori. I Jornades d'estudis locals de Manacor. 5 i 6 de maig de 2000*. Manacor: Ajuntament, 2001.
- NICOLAU, P. Ressorgeix el tren. A: *Fora vila verd. Suplement d'ecologia, agricultura, natura, patrimoni i cultura popular. El Mundo. El Día de Baleares. Número 374. Palma. Domingo 9 de diciembre de 2001*. p. 8 - 11.
- *Pequeña guía de Manacor e indicador comercial*. Palma: Tipo-litografía Amengual y Muntaner, 1879.
- PIZÁ, G. *L'electricitat a Alaró (1901)*. Història de la primera central elèctrica de Mallorca. Alaró: Ajuntament, 2001. p. 138 i 139.
- RIPOLL, L. La imprenta "mossèn Alcover" (ensayo de inventario). A: *Panorama Balear. Monografías de arte, vida, literatura y paisaje. Núm. 111*. Palma: Luís Ripoll, Editor, 1982.
- ROCA, J. Modernització agrícola i desenvolupament industrial. El cas de Mallorca (1850 – 1950). A: *Estudis Balearics. Núm. 43. Març – Agost 1992*. Palma: Institut d'Estudis Balearics. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1992. p. 109 - 118.
- ROSSELLÓ, V.M. *Mallorca. El Sur y el sureste*. Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación, 1964. p. 182 – 193, 396 – 444, 464 - 467.
- SEGURA, J. Notícies inèdites dels molins. A: *Pobles de Mallorca I. Manacor (II)*. Palma: Diario de Mallorca. Krom Ediciones S.A., 1988. p.17.

NOTES

1. Ambdós documents seran pròximament lliurats a l'Ajuntament de Manacor.
2. Seguint la definició de patrimoni industrial de CASANELLES, Eusebi (1999). "La evolució del concepto de patrimonio" a 2º *seminario internacional de arquitectura industrial*. Vitoria-Gasteiz. p.14.
3. Malauradament, el "peculiar" sistema d'organització de l'arxiu i la manca de personal fix han dificultat i endarrerit la recerca documental.
4. AUTORS DIVERSOS (1996). *El sector de la madera y el mueble en Baleares*. Gabinete Técnico CC.OO. Illes Balears. Palma.
5. En el cas de Manacor, l'Ajuntament ens va proporcionar el plànol cadastral del terme municipal.
6. Arxiu Comissió Insular d'Urbanisme. Sig.: 867
7. Tot i la inclusió de ca n'Abellanet i dels edificis de l'estació del ferrocarril en el Catàleg del patrimoni històric i artístic, no s'ha evitat la destrucció d'un dels magatzems de la fàbrica d'embotits, ni tampoc l'enderrocament del magatzem del ferrocarril o la desafortunada rehabilitació de l'estació i dels excusats.
8. Els autors no consideram aconsellable l'exposició de les propostes concretes de protecció en aquesta comunicació.

Breu aproximació a la plàstica contemporània a Manacor

Joan Carles Gomis

Quan el 23 de juliol de 1966 s'inaugurà a Manacor la Sala d'Art Drac, Miquel Àngel Riera escrigué al catàleg editat amb motiu d'aquella ocasió: "Amb escasses possibilitats d'error, es pot dir que Manacor -llevat de qualche rara excepció- està mancada de tradició pictòrica. I amb idèntiques garanties por afegir-se que per lo general està mancada també d'idees clares damunt les nobilíssimes arts plàstiques".

Avui, gairebé quatre dècades després, resultaria del tot injust escriure paraules com aquelles, tota vegada que Manacor ha esdevingut -dins l'àmbit de la nostra comunitat autònoma- referència ineludible pel que fa al tema de la plàstica.

Així, una breu aproximació a la plàstica contemporània a Manacor, ens remet d'entrada a aquella data -principis dels seixanta-, a aquell escenari -Sala d'Art Drac- i a un dels seus protagonistes, **Miquel Brunet** (Manacor, 1919) -"...el gran paisatgista de la Mallorca interior", segons paraules de Josep Melià"-, pedra angular de la plàstica contemporània a la nostra illa.

Brunet, amb Jaume Mercant i Miquel Rivera Bagur, integren la breu nòmina de pintors que gosaren alçar les seves veus -els seus pinzells- en contra d'aquelles bucòliques visions ensucrades d'estètica de targeta postal que practicaven la majoria dels seus coetanis, una estètica anacrònica i decadent que contribuïa a perpetuar aquella "escola" que, irònicament, s'ha vengut anomenant com a "postimpresionisme d'influència local".

Autodidactes, individualistes, intuïtius, aquells tres homes simbolitzaren a un determinat moment el malditisme que fustiga a aquells que desafien els criteris preestablerts i els gusts oficialistes; rebuig, tot s'ha de dir, que amb el temps es convertí en un ampli reconeixement a la seva tasca innovadora.

Brunet ha copsat, en ocasions sense precisar més que d'un bloquet mínim i d'un llapis, i amb el seu dibuix excepcional i carregat de frescor i vivor, el gest, el

moviment, l'esperit i l'essència, en definitiva, de la gent del poble, del carrer, de les seves places, dels seus cafès antics, dels homes i dones aferrats a les seves tasques i als seus costums i tradicions. En Miquel ha sabut escriure una lliçó magistral de pintura, de bona pintura, sortint senzillament a la porta de ca seva i pintant una i altra vegada, a una i altra hora del dia -talment com Monet feu amb la catedral de Rouen- el passeig de Na Camel·la, "...passeig d'horabaixes i diumenges, piuladissa d'al·lots que surten d'escola com gorrons que cerquen primavera...", com definí Rafel Ferrer Massanet aquest passeig emblemàtic.

Un llenguatge, el d'en Brunet, que no s'ha fet mai enfora del llenguatge del poble i que es mostra arrelat a la terra propera de les figueres seques i esbrancades, de l'omnipotència vegetal dels garrovers, de l'humilitat de les roselles, de les cases aixecades amb pobresa i respecte al medi. "Els olis d'en Miquel s'han fet de la terra -va escriure Guillem Puerto- com a testimoni als homes que la treballen i viuen". I també els molins i els animals -gallines i, sobretot, els cavalls que tant li agraden-, o unes flors seques o una natura morta amb codonys, peres, pomes... El nom de Miquel Brunet mereix encapçalar en lletres d'or el llibre d'honor de la història de la pintura de Manacor.

En **Miquel Lladrés** (Manacor, 1930-Palma,1983) aportà al panorama del agònic paisatgisme illenc d'aleshores un cert aire d'innovació i modernitat. A partir dels seus treballs inicials -on es detecten influències de l'obra de Ramon Nadal-, Lladrés evolucionà cap a un llenguatge més personal, caracteritzat pel protagonisme i la simplificació del dibuix, per la utilització de textures com a elements expressius i per la creació d'espais, volums i estructures en les quals es combinen els colors, les línies i les perspectives.

El paisatge va ser una de les constants temàtiques de la seva pintura, que es mostrà reiteradament preocupada per la captació dels efectes de la llum i el color. La seva obra gaudí aviat del reconeixement oficial, i es succeïren els premis, els reconeixements i les mostres exitoses. Malgrat això, el seu inconformisme el dugué a cercar nous escenaris i a plantejar-se nous problemes plàstics. Els viatges a indrets com Barcelona, Castella, París, Burdeus, Londres, Girona, Madrid o Eivissa, entre d'altres, l'obliguen a introduir nous tractaments a la llum, al color o a les textures, alhora que estableixen dins el context de la seva producció una successió d'etapes de gran coherència estilística.

Al llarg de tota la seva vida es mostrà fel al paisatge mallorquí com a font d'inspiració i, d'una manera especial, al del seu poble, que retratà en nombroses ocasions tant des d'una òptica rural com urbana.

Només la seva mort prematura va impedir que dones continuïtat a la línia d'indagine estètica encetada i que, a la seva darrera època, el feu defugir cada cop més de les referències naturalistes per endinsar-se dins processos d'una certa abstracció formal.

Antoni Riera Nadal (Manacor, 1928) pertany a la mateixa generació que Miquel Lladrés, amb qui començà a pintar. Després d'una breu etapa abstracta, cap a mitjans dels setanta tornà a la figuració, plantejant un exercici de relectura a la temàtica del paisatge, que recrea a partir de previs estudis de composició i amb un tractament lliure del color, que es manifesta atent a la captació de les subtils variacions atmosfèriques.

Un conjunt de la seva producció sintonitza amb certs plantejaments de la nova figuració. Així, al llarg d'amples sèries temàtiques de natures mortes o composicions amb figures, introdueix diversos elements de caire surrealista que aporten certes connotacions oníriques a la seva obra.

Ha diversificat la seva activitat a diferents àmbits com el disseny, el muralisme i, molt especialment, el cinema.

Dins d'aquesta mateixa generació, s'ha d'incloure també a **Andreu Llodrà** (Manacor, 1933). Deixeble de Pere Càffaro, ha dut a terme una important tasca docent, al llarg de la que ha sabut transmetre a nombroses generacions d'estudiants els seus sòlids coneixements tècnics i la seva passió per la plàstica.

La seva pintura confronta d'una banda certs elements de tradició acadèmica amb altres aspectes mes novedosos. Especialment significatives resulten les llargues sèries que executà al llarg dels vuitanta on, dins una estètica surrealista, els protagonistes es troben immersos dins situacions absurdes i enigmàtiques.

Molt important també ha estat la seva prolífica tasca com a gravador i, especialment, com a muralista, executant una singular col·lecció mural, d'inspiració religiosa, a l'església de Sant Josep Obrer, a Palma.

Dins la generació d'artistes nascuts entre els anys 30 i 40, cal referir-se a **Llorenç Ginard** (Manacor, 1935). Allunyat per pròpia voluntat dels circuits expositius habituals, la seva producció constitueix gairebé una de les poques aportacions dels creadors plàstics locals al territori de l'escultura, tota vegada que l'interès i la seducció exercits per l'espai i el volum han estat molt puntuals en el context d'un panorama caracteritzat per la presència majoritària de pintors.

Després d'una fase d'experimentació abstracta -de la que deixa constància una peça monumental ubicada a la plaça de l'Ebenista-, la major part de la seva producció s'ha desenvolupat dins el terreny de la figuració. El desnú femení, un dels seus motius recurrents, ha esdevingut d'aquesta manera un simple pretext temàtic, un fil argumental que li permet confrontar plans concavos i convexes, superfícies pulides i altres d'innegable rugositat i asperesa, on de vegades es contraposen referències figuratives amb fragments plenament abstractes.

El formigó, l'escaiola, el ciment i la pedra li han permès incorporar al conjunt de la seva obra -de marcada sensualitat i voluptuositat- tota una sèrie de connotacions monumentalistes que remetem a les formes enèrgiques i contundents de certes venus paleolítiques, incorporant al mateix temps determinades conquestes de l'escultura del segle XX, amb referències puntuals a noms com Henry Moore, Julio González o Pau Gargallo, entre d'altres.

Una de les pintores més sensibles que ha donat Manacor pertany també a aquesta generació. L'obra de **Magdalena Mascaró** (Manacor, 1939) s'ha mostrat sempre atenta a la captació d'aquella aura poètica que envolta les coses més senzilles i que sovint ens sol passar desapercebuda.

Unes flors, l'angle inèdit d'un paisatge, el detall d'un moble vell, unes branques o unes fruites esdevenen els autèntics protagonistes a l'obra d'aquesta pintora capaç de recrear una atmosfera intimista i misteriosa que remet més a la memòria i als records que a la pròpia condició realista dels objectes representats.

El paisatge ha estat també un dels seus motius recurrents, un tema que li ha permès fugir d'un discurs narratiu literal per apropiarse, gràcies a una pinzellada àgil i nerviosa, a uns nous plantejaments que en ocasions ens remetent a certs capítols de l'expressionisme abstracte.

La pintura de **Joan Riera Ferrari** (Manacor, 1943) proposa un exercici de confrontació entre figuració i abstracció a partir de la doble lectura propiciada tant per la vitalitat orgànica de les seves superfícies matèriques com per la incorporació de referències naturalistes. Aquest esperit eclèctic, present ja a una de les seves primeres sèries -"Tauromàquia"- que realitzà cap a finals dels seixanta, es convertiria en una constant al llarg de tota la seva producció.

El seu natural inconformista el mogué a incorporar influències realistes, surrealistes i fins i tot hiperrealistes a moltes de les seves pintures dels anys setanta, dècada en què diversificà la seva activitat, desenvolupant una prolífica tasca en àmbits com l'escultura, el disseny, l'escenografia, la fotografia o el cinema experimental.

Ja dins els vuitanta, es retrobà amb la pintura i tornà a confrontar els temes abstractes amb altres de procedència figurativa. Així, es succeeixen vastes sèries com "Venècia", "Vells vaixells", "Mediterrània", "Restauracions" o "Eros i Tanatos", que de continu fan referència al seu esperit mediterrani, així com als mites d'aquests àmbit geogràfic.

L'utilització del collage, un dels seus recursos predilectes, li ha possibilitat establir un diàleg entre nombrosos elements extrapictòrics amb altres de procedència industrial, incidint en les relacions i els vincles existents entre passat, present i futur.

A principis dels noranta començà "El paisatge com a excusa", la seva sèrie més emblemàtica, on planteja una lectura inversa d'aquella temàtica que havia estat amb freqüència motiu d'inspiració pictòrica a partir de l'observació de la terra des del mar, aconseguint un bon nombre d'angles inèdits d'uns motius que tothom creia ja pintats.

Els pedregosos escenaris de la costa nord mallorquina li han permès així reivindicar certs capítols de l'aventura informalista, però sense rebutjar els continguts narratius que, d'una manera o altra, es detecten a tota la seva producció anterior.

Fill de pares mallorquins i establert a Son Macià a mitjans dels noranta, cal incloure a **Rafael Amengual** (Mendoza, Argentina, 1938) dins aquesta generació.

La seva pintura incorpora de continu una sèrie d'elements com l'arc, la creu, el triangle o el cor, amb els que introdueix connotacions simbòliques. Interessat per les possibilitats tàctils de certs materials, la seva obra constata vincles conceptuals tant amb la pintura informalista com en alguns aspectes de l'expressionisme abstracte.

Especialment seduït pels formats de reduïdes dimensions, els seus papers i teles de petits formats evidencien un notable interès per la investigació matèrica, enriquida amb la presència de símbols -qualcun de reminiscència ancestral- que reiteren una certa actitud mística i transcendent.

Una aproximació a la plàstica local resultaria incompleta sense esmentar una sèrie de noms com els d'Aleix Muntaner, Antoni Pocoví, Miquel Peñaranda, Biel Sancho, Alfonso Puerto "Anfós", Guillem Puerto, Mateu Forteza, Martí Binimelis, Miquel Llull, Biel Barceló, Joan Duran, Norat Puerto, Francisca Muntaner, Salvador Ferré i Andreu, Llorenç Burgos, Guillem Gelabert, Antonio Capel, Robert de Robert, Guillem Jaume, Ernest Villareth, Biel Serra, Llorenç Bonnín, Miquel Tous, Tomeu Juan, Fernando Ortiz, Millas, Llorenç Femenías, Mateu Sitges Febrer, Catalina Ginard, Joan Marí, Miquel Riera, Miquel Magraner, Sebastiana Munar, Antònia Riera Alcover, Aina Maria Llitas o Magdalena Parera, entre molts d'altres, que han dut a terme una tasca pot ser d'una manera més discontinua però no per això amb menys dignitat.

Capítol apart mereix, sense deixar el context dels setanta, el **Grup Dimecres**. Nascut de manera espontània un dimecres del març de 1975, el grup afavorí les trobades -al llarg de més de cinc anys- entre artistes, intel·lectuals, col·leccionistes i aficionats. A més d'estimular notablement el col·leccionisme local, el grup possibilità la presència a Manacor d'artistes de la rellevància de José María de Labra, Manuel H. Mompó, Manolo Villalta, Ritch Miller, Ellis Jacobson, Robert Llimós, Josep Guinovart o Jim Bird, entre d'altres.

Quan ens referim a aquest època, cal fer una especial atenció al capítol dels diferents espais expositius que s'anaren succeint de manera cronològica, i que afavoriren un especial dinamització dins l'àmbit de la plàstica.

Així, una simple relació dels noms d'aquells espais, molts d'ells avui desapareguts o reconverts, estimulen un exercici de la memòria que ens permet retrobar-nos amb les emocions i sensacions viscudes en aquells moments i ens ajuden a la vegada a reconstruir unes dècades tal vegada irrepetibles.

Cal citar en primer lloc espais com el de l'antiga sala d'exposicions de la Caixa d'Estalvis, al carrer de l'Estrella, escenari de les primeres mostres de molts dels nostres pintors. Resulten també d'obligada referència espais com els de

l'Agrupació Artística, la Sala d'Art Drac -que més tard fou coneguda amb el nom de la OJE (Organización Juvenil Española) i, encara més tard, com a Centre Social-, o també l'antiga sala municipal d'exposicions, que durant anys gaudí d'una important i continuada activitat expositiva.

Ja dins els setanta, el desenvolupament econòmic i social que la nostra societat experimentà va trobar un just reflex en l'aparició d'una sèrie de nous espais - públics i privats- que es convertiren en punts d'encontre entre l'obra dels nostres creadors i els aficionats.

Així, la Casa de Cultura de Sa Nostra -inaugurada el 1971- feu possible la presència de Joan Miró a Manacor. També un jovencell i aleshores totalment desconegut pintor anomenat Miquel Barceló realitzà a aquell mateix espai una de les seves primeres exposicions, fet que ha permès que el nom de la nostra ciutat figure als nombrosos catàlegs del ja avui consolidat i prestigiós artista. També cal recordar les exposicions que periòdicament es realitzaren al soterrani de S'Alicorn, al Salonet de Mostres de Can Bauzà o a la galeria Es Cau, que inaugurada el 1975, constitueix encara avui la més dilatada experiència privada dins el món de l'art, i que es va convertir al llarg dels seus nou anys de funcionament en punt habitual de trobada i debat entre pintors i aficionats.

Ja dins els noranta, ens resulten més propers el nom de galeries com Soterrani, Maria Antònia Perelló, Ducal o, més recentment, Quàsars, entre d'altres.

Dins aquest context, cal destacar la importància que tingué la decisiva recuperació d'edificis emblemàtics com la Torre de ses Puntes o la Torre dels Enagistes, així com la posterior voluntat política de dinamitzar aquests espais, fet que va permetre reactivar l'activitat expositiva i consolidar un projecte de promoció de les arts plàstiques inèdit dins l'àmbit de la nostra comunitat i que ha servit com a model per a molts de municipis mallorquins

Un projecte que s'ha vist complementat amb la tasca duta a terme per diversos espais, com s'Agrícola, la Fundació Trobada o la sala d'exposicions de la Banca March, entre d'altres, sense oblidar les sales municipals de Son Macià i Porto Cristo, que conformen tot plegat una dinàmica xarxa que fa possible que el aficionats puguin tenir accés de cap a cap d'any a una programació variada i capaç de satisfer els gusts més exigents.

Finalment, i dins el context que podríem anomenar generació dels noranta, cal referir-se de manera especial al seu capdavanter indiscutible: **Joan Miquel Ramírez Suassi** (Manacor, 1965).

Les seves primeres col·leccions destacaren per l'acurat tractament de les textures i la vitalitat orgànica que era capaç de conferir a les matèries i als elements extrapictòrics que incorporava.

La seva obra assumí inicialment diversos aspectes del informalisme i, sobre tot, de l'expressionisme abstracte nord-americà, deixant entreveure en qualsevol cas una innegable vocació ordenadora.

Al llarg de tota la seva producció es reitera un esperit transgressor que el duu a experimentar contínuament amb noves formes i amb nous materials, deixant de banda a un determinat moment el format del quadre convencional per endinsar-se dins un territori multidisciplinar que li permet confrontar a una mateixa obra el dibuix, la pintura, la fotografia, la instal·lació, el vídeo o l'escultura, derivant recentment cap a altres territoris com la poesia o la novel·la.

Aquesta concepció globalitzada característica de la seva producció li permet emfasitzar les connotacions conceptuals que es detecten al rerafons d'un discurs complex, polivalent i molt suggestiu.

Es fa precís citar a un nucli reduït de pintors de la seva generació que, encara que amb una projecció menor, sovint treballen sota criteris de rigor i honestedat, conformant tots plegats una generació l'obra dels quals sintonitza amb bona part dels plantejaments plàstics contemporanis. Així, cal esmentar els noms de Rafel Perelló, Joan Serra, Llorenç Femenies, Jesús Ballester, Sebastiana Galmés, Julio Balaguer, Guillem Santandreu o Maria Huerga, entre d'altres.